

ISSN 1694-7118

КЫРГЫЗ ТИЛИ ЖАНА АДАБИЯТЫ:

ОКУТУУНУН ИННОВАЦИЯЛЫК
ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

ИЛИМИЙ - МЕТОДИКАЛЫК ЖУРНАЛ

*Гүл бакчада гүл түбөлүк эместир,
Түбөлүк гүл сен калтырган ак иштер
А. Навои*

халықтың барлық тегіне өз әсерін тигізеді, яғни қатысушылардың орындаушылық мәнерін көтереді, көрермендерді хабардар етеді, мәдениет институттарының салаларын байытады. Сонымен бірге «достықты нығайту» мәдени өмірде тек фестивальдар мен концерттер өткізумен ғана шектелмейді, сондай ақ еліміздің халқын мәдени білімдар етуге де көңіл бөлінген. Қазақстан Республикасының Білім және Ғылым Министрлігімен бірлесе мәдени, білім алу жұмыстарын кеңейту мақсатында көптеген мемлекеттермен қарым қатынастар жүргізілуде. Шет елдерде білім алуға бағытталған Президенттік бағдарлама бойынша өнер, мәдениет саласы бойынша сұранымы көп мамандар дайындау ісі қолға алынған. Қазіргі кезде Германиядағы, Ресейдегі(Сургут қаласы), Башқортстандағы, Қырғызстандағы және т. б. мемлекеттердері қандастарымызбен мәдени, ғылыми байланыстар жүргізу ісі де жақсартыла бастады. Отандық музыка өнерін шет елдерге насихаттау мақсатында да жұмыстар жүргізілуде.

Аталған фестивальдар мен концерттерден өзге халықаралық конкурстарға, ғылыми конференцияларға, шығармашылық жобаларға және бұрынғы Кеңестік Одақ кеңістігіндегі ұрпақ пен мәдениет арасындағы өзара диалог орнату туралы жобаға қатысу көзделуде.

Қазақстан мемлекетін толық дәрежеде таныту барысында компакт дискілер жаздыру, бағалы музыкалық аспаптар сатып алу, шет елдерден белгілі өнер шеберлерін шақырту және өз өнер қайраткерлерімізбен тәжірибе алмастыру жұмыстары жолға қойылған.

Қорыта келе, ұлттық мәдениетімізге елеулі үлес қосар белгілі тарихи мәдени және сәулеттік ескерткіштерді сақтау, қалпына келтіру, үлкен мәдени мұраларды, соның ішінде қазіргі ұлттық мәдениетті, фольклорды, әдет-ғұрыпты зерттейтін біртұтас жүйе құру арқылы ұлттық әдебиет пен жазбаның көпғасырлық тәжірибесін іске қоса отырып, әрбір азамат ұлттық мәдени құндылықтарымыздың деңгейін көтеруге ат салысуы тиіс.

Кадиша Турарова,

*Халықаралық Бизнес Академиясы
Қазақстан Республикасы, Алматы
Қазақ тілі пәнінің аға оқытушысы*

ТІЛДІК ҚАТЫНАС ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МІНДЕТТЕРІ

Билингвизм мәдениетаралық коммуникацияның бір құбылысы ретінде лингвист ғалымдарға ғана емес, екінші тілді оқытатын әдіскерлерге де арнайы қарастырылатын мәселе болып табылады. Мәдениетаралық коммуникацияға қатысушылардың екіжақты ерекшелікті жігін айыра тани білуі мен олардағы ортақ адамзаттық құндылықтардың тұтас меңгере алуы – қазақ тілін осы бағытта оқытудың міндеті болып саналады. Ғалым Ф.Ш.Оразбаеваның пікірінше: «Тілдік қатынас дегеніміз тіл арқылы байланыс, сөйлеу тілі арқылы адамдардың бір-бірімен қарым-қатынас жасауы, қоғамдық, ұлттық тіл арқылы ұғынысуы, түсінісуі, яғни адамзаттың тіл арқылы қатынасқа түсуі тілдік қатынас дегенді білдіреді»(1,7). Тілдік қарым-қатынасқа түсу – оған қатысушылардың қазақша ақпараттарды, өз ойларын, сезім күйлерін еркін алмаса алу және сөйлесіп тұрған адамына психологиялық

әсер ету үдерісі ретінде танылады. Тілдік қарым-қатынастың әрбір жекелеген актісі оған қатысушылардың ой-санысының, білім-дағдысының көрсеткіші болғандықтан, оны ерекше бір үдеріс ретінде тану керек.

«Тілдің қарым-қатынас құралы қызметін жүзеге асыруға қатысы бар барлық белгілер тіл білімінің құзіретіне кіреді»-дейді ғалым С.С.Кибрик(2,3).

Тілдік қарым-қатынастың бірлігі – қатысушының әрқайсысының көзқарасы, ойы, сезімін білдіретін циклдар болып саналады. Сол циклдардың бірінің ойын екіншісі өрбітуінен тілдік қарым-қатынастың тұтастығы қаланады. Сөйтіп тілдік қарым-қатынастың кеңейтілген үдеріс көрінісі ретінде танылуын оған қатысушылар үшін маңызды болып отырған ақпараттарды өзара алмасау барысындағы өзара әрекеттердің тізбегі деп танылады.

Аудиториядагы казак тили сабактарынын эркайсысы коммуникативтик-сөйлөу багытында ұйымдастырылуы – студенттерге казакша қарым-қатынасқа түсуді тиімді әрі оңтайлы әдістер мен тәсілдердің меңгертілуіне жасалған жағдай болып есептеледі. Студенттердің болашақ маман ретіндегі казакша сөйлөу жағдаяттарын жаттығулар түрінде орындауы және білімін тексеруде сол мазмұндағы тестілерді орындауы казакша коммуникативтік білік-дағдылардың қалыптасуына, құзыретілігінің арттуына кең арналы мүмкіндіктері туғызатыны белгілі.

Қазақ тілінен студенттердің коммуникативтік-сөйлөу құзыретінің мазмұны:

Интенциялар. Жағдаяттар мен тілдік қарым-қатынас тақырыптары.

Бұл мазмұндағы коммуникативтік міндеттерді шешуде студент өзі меңгеріп отырған деңгейі бойынша мыналарды білуі керек:

- сөйлөу тактикасының дамыған түрін демонстрациялау: ресми, ресми емес, тікелей, жанама, мақсат, міндет, уақыт пен кеңістіктегі тілдік қарым-қатынастарды қажеттілікке байланысты алмастыра қолдана білу білік-дағдылары;

- вербалды түрде адамдармен байланыс орнату, реттеу, ақпарат алу-ақпарат беру, бағалау, қажетті жағдайда оларды кешенді түрде жүзеге асыра алу дағдылары;

- студент өзінің казакша сөйлөуін тілдік қарым-қатынас жағдаятына және казакшы сөйлөу/сөйлөсу этикеттеріне лайықты құрай білуі, атап айтқанда:

- коммуникацияға араласуы;
- әңгіме-дүкен құра білуі;
- қажеттілікке байланысты тақырыпты баяулатып өзгерте алуы;
- басталған әңгімені сөйлөсу жағдайына лайықты аяқтай білуі;
- әңгімелесуші екінші адамды қажеттілікке сай тоқтата алуы;
- оның ойын өрбіте алуы;
- сөйлөсіп тұрған адамының ойын түсінетінін білдіре алуы;
- оны сөзбен көтеріп отыруы;
- психологиялық жайлы жағдай жасауға ынталы болуы;
- марапаттап отыруы;
- лебіз білдіре білуі;

- көңілін білдіру дағдылары болуы.

Студент казак тілінде қатысым әрекетіне түсе отырып, нәтиже негізінде

- казакша өтініш білдіруге;
- кеңестер айтуға;
- ұсыныстар жасауға;
- өтініштер мен арыздар айта алуға;
- талап етуге;
- бұйыруға;
- ескертуге;
- есіне түсіруге;
- сақтандыруға;
- қатесін көрсетуге;
- қорқыту, үркітуге;
- келісуге,
- келіспеуге;
- ынталандыруға;
- тілек айтуға;
- өз тілегін білдіруге;
- қарсы келуге;
- тыйым салуға;
- күдіктенуге;
- қарсы келуге;
- уәде беруге;
- сендіруге;
- кепілдіктер білдіруге;
- қатесін мойындауға;
- үміттендіруге қажетті дағдыларды меңгеруі тиіс.

Қазақ тілін үйрену барысында студент казакша сөйлөу/сөйлөсу, жазу, оқу, тыңдау-түсіну үдерісінде шешілуі тиіс коммуникативтік міндеттерін арттыру үшін мынадай бағдарды танып, соларға бейімделе алуы тиіс:

әлеуметтік-тұрмыстық салада өзінің оқуы мен кәсіби қызметінен тыс жеке тұрмыстық қажеттіліктерін өтеуде казакша сөйлөй, жаза оқи, тыңдай және түсіне алуы тиіс;

әлеуметтік-мәдени салада өзінің эстетикалық және танымдық қажеттіліктерін өтеуде казак тілін мүмкіндігінше толыққандылықпен пайдалана білуі тиіс;

оқу-кәсіби және ресми-іскери салада әлеуметтік қажеттіліктерді өтеу барысында оқу, қызмет, ресми орындарда, мекемелердің тиісті өкілдерімен казакша сөйлөсе алуы, оқи алуы, жаза білуі, тыңдай – түсіне білу керек.

Студенттер казак тілін меңгеру барысында ауызша және жазбаша түрде тілдік қарым-қатынасқа қажетті білік-дағдыларды меңгеруі үшін мынадай тақырыптық жүйені меңгеруі ке-

рек. Тестілеу барысы да осындай тақырыптық жүйеден кіші жекелеген тақырыпшаларға бөлінеді:

- «Адам және оның жеке өмірі: сүйіспеншілік, отбасы, достық»;
- «Оқу, тәрбие, қызмет, кәсіби сала»;
- «Бос уақыт: мәдениет, өнер, спорт, демалыс түрлері»;
- «Адам және қоғам»;
- «Адам және заң»;
- «Адам және саясат»;
- «Адам және экономика»;
- «Адам және ғылым»;
- «Адам және өнер»;
- «Адам және табиғат»;
- «Жер Ана»;
- «Рухани қазына»;

• «Адам. Ғарыш. Жұлдыздар».

Осындай ірі тақырыптық жүйеден туындайтын қазақ тілінен меңгертілетін білім мазмұны игерген білімі деңгейін бағалайтын, тексеретін, бақылайтын тест жүйесінің де мазмұнын құрайтыны белгілі. Сондықтан «Тыңдалым-түсіну», «Оқылым», «Жазылым», «Сөйлесім/сөйлесу» сияқты сөйлеу білік-дағдыларының қалыптасқандығының көрсеткіштері осы лингвистикалық негіздерден туындайды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі – Алматы, 2000. 207 б.

2. Кибрик С.С. Лингвистические предпосылки моделирования языковой деятельности// Моделирование языковой деятельности в интеллектуальных системах – М., 1987.С.3.

Гүлзира Шардарбекқызы Ақымбекова
Филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы
Халықаралық Бизнес Академиясы

ЕЛІМІЗДЕГІ ШЕТЕЛДІК СТУДЕНТТЕРГЕ ІС ҚАҒАЗДАРЫН ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Атақты түрколог В.Радлов «Қазақтардың тілі әуезді де әсем, шебер де шешен, әсіресе сөз сайысына келгенде олардың алғырлығы мен өткірлігі, тауып сөйлейтін тапқырлығы таң қалдырады» – деп тіліміздің көркемділігі мен кереметтілігіне сүйсінген екен.

Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаев «Халықаралық тәжірибелерге сүйене отырып, қазақ тілін оқытудың қазіргі заманғы озық бағдарламалары мен әдістерін әзірлеп, енгізу қажет. Мемлекеттік тілді тиімді меңгерудің ең үздік, инновациялық әдістемелік, тәжірибелік оқу-құралдарын, аудио-бейнематериалдарын әзірлеу керек» деген болатын. Осы айтылған сөзді негізге ала отырып, қазіргі кезде мемлекеттік тілді оқытудың көптеген жаңа бағыттары қолға алынып келеді. Әсіресе жыл сайын әрбір оқу орны мемлекеттік тілді оқытуға арналған тәжірибелік оқу-құралдарын шығарып, іс жүзінде іске асырып жатыр. Әрбір әдіскер өзінше тілді оқытудың жаңа жолдарын көрсетіп, тәжірибелерімен ой бөлісуде.

Қазіргі кезде мемлекеттік тілді үйренушілердің саны да күннен-күнге артып келеді, әрі тілді үйренуге еліміз жағдай жасап,

қолдау көрсетіп жатыр. Тілді үйрету жұмыстары тек қана мемлекет тарапынан ғана көрініс таппай, әрбір оқу орны, әрбір мемлекеттік, жеке меншік мекемелер өз жағдайына қарай жұмыстар атқаруда. Яғни мемлекеттік тілдің қолдану аясын кеңейту үшін жеке тұлға да, заңды тұлға да бір кісідей атсалысу үстінде деп айтсақ қалеспейміз.

2011 жылы 28 қаңтарда Қазақстан Республикасының Президенті халыққа Жолдауында мемлекеттік тілді білетін қазақстандықтардың саны 2017 жылы 80%, 2020 жылы 95% құрау керек деген міндет қойды. 29 маусымда ҚР Президентінің №110 Жарлығымен «Қазақстан Республикасында тілдерді дамыту мен қолданудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» бекітілді. Осы бағдарлама бойынша ҚР Мәдениет министрлігі бірнеше шараларды іске асыруға кірісті. Солардың бірі үздіксіз білім беру моделі арқылы «Қазақ тілін шет тілі және екінші тіл ретінде» оқытуға арналған стандарт технология, оқу-әдістемелік кешен және әртүрлі тапсырмаларды атауға болады. Қазақ тілін шет тілі ретінде оқытуда тілдің қолдану

МАЗМУНУ

Т. А. Абдырахманов Билим берүү идеологиясы. Билим берүү саясаты.	3
Т. А. Абдырахманов Кыргызстандагы билим берүүнүн сапатын көзөмөлдөө жана жакшыртуу маселелери.....	9
С. Байгазиев Антипедагогика же меримдүү этиканын жаратмандык күчү	11
Т.А. Коңурбаев Кыргыз мамлекетинин жана мамлекеттик тилдин абалы	18
С. Байгазиев Ата-эне менен баланын ортосундагы гармония жөнүндө Манас осуят	21
А. Жаманак Окуучунун сабакка көңүл бөлүүсүн, кызыгуусун системалаштыруу	30
Ж.А.Чыманов Кыргыз тили сабагында кеп маданиятын үйрөтүүнүн айрым маселелери	31
М. Колдошев Манастын төрөлүүсүнө байланыштуу сүйүнчүлөө жөрөлгөсүнүн таалим-тарбиялык өңүтү	36
Ү. Беркбаев Элдик мурастарга кылдай мамиле жасоо шарт	39
Мира Ибраева Интерактивдүү ыкмаларды окутуунун абалын жакшыртуунун негизи	40
Юртсевер Карасой Элдик жомоктордогу акыл-эс тарбиясы	43
Н.Р. Суранова Текст – кыргыз тили сабагынын тарбиялык максатын ишке ашыруунун каражаты	47
Н.Р. Суранова Лирикалык чыгармалар кыргыз тили сабагында	49
Н.Р. Суранова Кыргыз тили сабагында текст менен иштөөнүн айрым жолдору	52
Н.Р. Суранова Колледждерде кыргыз тили сабагынын тарбиялык максатын ишке ашыруунун жалпы маселелери	54
Г. Т. Ерсултанова Поэзиядагы үйкөс жөнүндө.....	57
Ғ.Ә.Солтанбекова Кәсіби багдарлы оқытудың өзектi маселелери.....	62
Л.Б. Бегалиева Бир тәуликтегі шақтык ұғымды білдіретін синонимдік қатарлар	67
Л.Б. Бегалиева Искерлік әдебинің тұжырымдамалары және оның алатын орны	70
К.Д. Теңізбаева, Г.А. Турар Қазақ халқының рухани мәдениетінің қалыптасуы	72
Кадиша Турарова Тілдік қатынас күзiреттiлiгiн қалыптастыру мiндеттерi	75
